

**ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ГІМНАЗІЯХ
ТА РЕАЛЬНИХ УЧИЛИЩАХ
У ЦЕНТРАЛЬНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ.)**

Оксана ФІЛОНЕНКО (Кіровоград)

У статті здійснено порівняльно-ретроспективний аналіз типів середніх навчальних закладів у центральному регіоні й розкрито диференційований підхід

до навчання в гімназіях і реальних училищах у центральному регіоні кінця України в другій половині XIX – на початку XX ст..

В статье осуществлен сравнительно-ретроспективный анализ типов средних учебных заведений и раскрыт дифференцированный подход к обучению в гимназическом и реальном образовании в центральном регионе Украины во второй половине XIX – в начале XX в..

Ключові слова: диференційований підхід, гімназійна освіта, реальні училища, центральний регіон, навчально-виховний процес.

З часу проголошення незалежності України наростає тенденція активного перегляду, переосмислення та об'єктивного висвітлення історико-педагогічного процесу в державі. Успішність реформування в освітній галузі значною мірою залежить від того, наскільки повно і ефективно будуть використані ті позитивні надбання, які базуються, передусім, на національному і регіональному педагогічному досвіді. Ці обставини спонукають до опрацювання матеріалів з історії шкільництва в цілому по Україні і, зокрема, в окремих її регіонах, серед яких чільне місце у другій половині XIX – на початку XX століття посідав центральний регіон України.

На сучасному етапі над дослідженнями історії розвитку загальної освіти в Україні працюють: В.Галузинський, М.Євтух, С.Золотухіна, В.Курило, В.Майборода, І.Прокопенко, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін. Серед праць, в яких порушується питання специфіки становлення та розвитку змісту навчання, організації навчально-виховного процесу у гімназіях різних регіонів України, відзначимо дослідження О.Бабіної, В.Борисова, Т.Лутаєвої, І.Курляк, І.Петрюк, Л.Терських. Але у жодному з перелічених досліджень не йдеться про специфіку організації навчально-виховного процесу у гімназійних закладах центрального регіону України.

Мета даної статті – розкрити диференційований підхід до навчання в гімназіях і реальних училищах у центральному регіоні України у другій половині XIX – на початку XX ст.

Необхідність звернення до досліджуваного періоду зумовлена тим, що в центрі уваги на той час були питання про урізноманітнення типів навчальних закладів. Обсяг викладання навчальних предметів і розподіл їх за класами у гімназіях та реальних училищах визначалися навчальними планами Міністерства народної освіти. Численні реформування школи були спрямовані на поліпшення освіти й пристосування її до змін у суспільстві. Народна освіта в Україні в другій половині XIX - початку XX ст., як і загалом в Російській державі, була однією з важливих соціальних проблем. Розвиток середньої освіти припадає на другу половину 50-60-х років XIX ст. З 60-х років в Україні розгортається рух за відкриття нових неповних середніх і середніх загальноосвітніх шкіл.

За «Попередніми правилами народної освіти», школи поділялися на чотири ступеня: однорічні приходські, дворічні повітові, гімназії та університети. Країна була розділена на 6 учбових округів з університетами на чолі: Московський, Віленський, Дерптський, Санкт-Петербурзький, Харківський та Казанський. До 12 січня 1831 року Єлисаветград у складі Херсонської губернії належав до Харківського учбового округу. З появою Одеського учбового округу (1830 р.) Єлисаветградський та Олександрійський повіти у складі 3-го району почали відноситися до нього. З 12 учбових округів Міністерства народної освіти Російської імперії на Україну припадало три навчальних округи: Харківський (1803), Одеський та Київський (1832).

Всі навчальні заклади знаходилися між собою в органічному зв'язку: університет завідував гімназіями округу, директор гімназії відав училищами губернії, а наглядач училища повіту наглядав за приходськими школами повіту. В загальну схему не входили тільки училища святого Синоду та училища, ввірені за повелінням імператора іншому відомству. У містах і селах кожен церковний прихід або два приходи, дивлячись по числу прихожан, повинні були мати одне приходське училище. У казенних селах училища повинні були відкриватися під керівництвом священика, в поміщицьких - поміщика. Метою приходських училищ було приготування учнів для училищ повітів, а також їх фізичне та моральний розвиток. У приходських школах програма включала читання, письмо, чотири дії арифметики та містила відомості про природні явища, устрій людського тіла та збереження здоров'я. Приходські училища повинні були утримуватися повністю за рахунок місцевого населення (міських товариств, селян, поміщиків). В училищах повітів програма включала граматику, орфографію, стилістику, географію, історію, природознавство, геометрію. Отже, за в результаті перетворень у Російській імперії була створена струнка система освітніх закладів, що спиралася на зразки західноєвропейських навчальних закладів [2, 7].

В 60-роках XIX ст. приймається ряд реформ, спрямованих на поліпшення стану освіти та пристосування її до нових умов. Зокрема, «Положення про початкові народні училища» (1864р.) передавало управління освітою губернським та повітовим предводителям дворянства, котрі головували в училищних радах, а також міністерським чиновникам – директорам та інспекторам народних училищ, які суворо контролювати навчально-виховний процес.

Провідною особливістю розвитку гімназійної освіти в Україні була тенденція пошуку нової моделі школи, що знаходило своє відображення в намаганнях уряду провести гімназійні реформи (1871 р., 1880 р., 1900 р., 1901 р., 1910 р., 1915 р.). Усі внесені на розгляд проекти

реформи тією чи іншою мірою стосувалися перерозподілу дисциплін у навчальних планах, які або спрощувалися (латинь, грецька мова, Закон Божий), або доповнювалися (предмети природничо-біологічного циклу). Але в результаті аналізу запропонованих проектів реформ, можна зробити висновок, що жоден з них не мав принципового характеру і за своєю сутністю не змінював класичного напрямку освіти.

Для визначення статусу гімназії велике значення мав “Статут” 1871 р., де назва “гімназія” була дана тільки класичним загальноосвітнім закладам. Установи з реальним курсом у 1872 р. перетворено в реальні училища. Класичні гімназії існували тільки в губернських містах. В основу роботи класичної школи було покладено принципи централізації керівництва та контролю освіти. Згідно з цим, у гімназіях уперше вводилися єдині державні програми з точним розподілом предметного матеріалу по класах та роках, створювалися загальні правила іспитів. Міністерство дивилося на нові програми, як на засіб збереження своєї політики в школі.

Гімназія складалася з семи класів, де сьомий поділявся на два річних відділення. З 1872 р. гімназія стає восьмирічною. Навчальний курс гімназій був багатопредметним, мав загалом гуманітарний напрямок, де головними предметами були латинь і грецька мова. Часто викладання, в гімназіях того періоду зводилося до граматичних вправ та зубріння, що дає право казати, що освіта мала рутинний і схоластичний характер. Гімназія фактично була елітарною школою і являла собою єдиний шлях до подальшого навчання в університеті. Учні, які закінчували реальні училища, не мали права вступати до вищих навчальних закладів, що фактично перекривало шлях середніх верств населення до вищої освіти.

Абстрагувавшись від динамічного характеру розвитку системи освіти взагалі і окремих освітніх закладів зокрема, розглянемо докладніше особливості навчально - виховного процесу у різних типах гімназійних закладів (гімназіях, прогімназіях, реальних училищах), які функціонували у центральному регіоні України у досліджуваній період на прикладі шкіл міста Єлисаветграда, який з 1865 року стає повітовим центром.

З 1 липня 1879 року була відкрита Єлисаветградська головна класична гімназія заснована 8 вересня 1878 року з дозволу Державної ради за клопотанням міського самоврядування як чотирьох класна прогімназія. У 1881 році були відкриті 5 і 6 класи, а в 1885 році прогімназія була перетворена у повну 8 класну гімназію для дітей дворянства великої і середньої буржуазії. Рівень навчання в гімназії був досить високим. Гімназія відносилася до Одеського навчального округу і була підпорядкована Міністерству народної Просвіти. Контролював роботу гімназії попечитель Одеського навчального округу.

Приймали в гімназію дітей з 9 років, які успішно складали екзамени. Зараховували в той клас, який відповідав рівню їх підготовки. В гімназії вивчали: Закон Божий, російську, латинську, грецьку, французьку, німецьку мови, каліграфію, філософську пропедевтику, законодавства, арифметику, алгебру, геометрію, тригонометрію, фізику, костохромографію(астрономію), історію, географію, малювання.

Очолював гімназію директор, помічником його був в. о. інспектор з навчальної та виховної роботи. Призначення директора і викладачів залежало від попечителя навчального округу. Всі викладачі об'єднувалися в педагогічну раду, головою якої був директор. Під керівництвом директора Єлисаветградської головної класичної гімназії збиралися директори всіх навчальних закладів міста для обговорення і прийняття єдиних покарань за порушення поведінки. Дані про порушення поведінки гімназистів і покарання заносилися класним наставником в журнал.

Свою діяльність Єлисаветградська головна класична гімназія припинила у 1920 році на підставі постанови Народного комісаріату освіти УРСР від 4 липня 1920 року про створення єдиної семирічної трудової школи.

Одним із видів навчальних закладів в Царській Росії були реальні училища. Реальними училищами на той час вважалися середні навчальні заклади, що давали реальну освіту. З 1864 року в Україні існували 8-класні реальні гімназії, які в за Статутом 1872 р. були перетворені на шестирічні реальні училища з поділом у V і VI класах на основне і комерційне відділення із додатковим VII класом професійного спрямування. Як і раніше учні реальних училищ не мали права вступати до університетів.

У другій половині XIX століття в Єлисаветграді відкривається 6 народних училищ, де працювало 26 викладачів навчалася майже 1200 учнів. У цих училищах, крім предметів, місцевою владою вводяться сільськогосподарські курси.

15 жовтня 1867 році було засноване безкоштовне ремісничо-грамотного училища з метою підготовки грамотних і кваліфікованих робітників на приватні кошти за ініціативою викладача Єлисаветградського кавалерійського училища М.Ф. Федоровського і дружин офіцерів училища – О. М. Рязанової та О. і. Некрасової. На той час в училищі працювало 12 вчителів, які навчали 180 учнів. Пізніше, в 1974 році Єлисаветградське товариство розповсюдження грамоти і ремесла взяло училище під опіку. Засновники училища мали право брати участь у засіданнях педагогічного комітету з правом голосу. Училище мало жіноче та чоловіче відділення. Навчання поділялося на теоретичне і

практичне. Училище припинило свою діяльність після лютневої буржуазно-демократичної революції.

Основною метою училища було навчання дітей грамоті на рівні 2-класних народних училищ і навчання певному ремеслу. В ремісничо-грамотне училище приймалися хлопчики з 11 років, дівчатка з 8 років всіх станів (переважно це були діти міщан, селян і діти солдатів). Для прийому в 1 клас не вимагалось ніяких попередніх знань, при бажанні вступити в старші класи учні складали екзамени.

У звіті про стан Єлисаветградського безкоштовного ремісничо-грамотного училища за 1884 - 1885 н.р. з 1 вересня 1884 - по 1 вересня 1885 ми читаємо, що училище мало 2 відділення – дівчаче та хлоп'яче, що були розташовані за різними адресами: для дівчат – на розі вул. Тюремної та Вокзальної, а для хлопців - на розі Перспективної та Олексіївської вулиць. У кожному корпусі були свої вчителі [5; Оп. 1; Спр. 4; Арк. 54].

Розклад класних годин Єлисаветградського ремісничо-грамотного училища на 1897 - 1898 навчальний рік

Дні	Години	Ст. підготовчий клас	Години	I клас	II клас	Практичний клас
П о н е д і л о к	11.05-12	Усна лічба	9 -9.55	Рос.мова	Рос.мова	Ремесло
	12.30-13.25	Диктовка	10-10.55	Рос.мова	Арифметика	Ремесло
	13.35-14.30	Читання	11.05-12	Арифметика	Історія	Ремесло
	14.35-15.30	Краснопис	12.30-13.25	Географія	Рос.мова	Ремесло
			13.35-14.30	Співи	Співи	Співи
В і в т о р о к	11.05-12	Ремесло	9-9.55	Рос.мова	Рос.мова	Ремесло
	12.30-13.25		10-10.55	Арифметика	Арифметика	Ремесло
	13.35-14.30		11.05-12	Письмо	Географія	Ремесло
	14.35-15.30		12.30-13.25	Закон Божий	Письмо	Ремесло
			13.35-14.30		Закон Божий	Ремесло

С	11.05-12	Читання та	9 -9.55	Ремесло	Рос.мова	Ремесло
е		письмо				
р	12.30-	Диктант	10-	Ремесло	Історія	Ремесло
е	13.25		10.55	Ремесло		
д	13.35-	Усна лічба	11.05-	Ремесло	Рос.мова	Ремесло
а	14.30		12			
	14.35-	Співи	12.30-	Ремесло	Малюван-	Малювання
	15.30		13.25		ня	
			13.35-	Ремесло		
			14.30			
Ч	12.30-	Закон Божий	9 -9.55	Рос.мова	Ремесло	Ремесло
е	13.25					
т	13.35-	Читання	10-	Арифмет.	Ремесло	Ремесло
в			10.55			
е	14.30					
р						
	14.35-	Письмова	11.05-	Географія	Ремесло	Ремесло
	15.30	лічба	12			
			12.30-	Письмо	Ремесло	Ремесло
			13.25			
			13.35-	Закон Божий		
			14.30			
П	12.30-	Закон Божий	9 -9.55	Рос.мова	Рос.мова	Ремесло
я	13.25					
т	13.35-	Письмова	10-	Арифмет.	Географія	Ремесло
н	14.30	лічба	10.55			
и	14.35-	Читання	11.05-	Географія	Малюван-	Ремесло
ц	15.30		12		ня	
я			12.30-	Малювання	Арифмет.	Ремесло
			13.25			
			13.35-		Закон	Малювання
			14.30		Божий	
С	11.05-	Читання	9-9.55	Рос.мова	Рос.мова	Ремесло
у	12.00					
б	12.30-	Усна лічба	10-	Малювання	Арифмет.	Ремесло
о	13.25		10.55			
т	13.35-	Краснопис	11.05-	Арифмет.	Читання	Ремесло
а	14.30		12			
	14.35-	Диктовка	12.30-	Читання	Письмо	Ремесло
	15.30		13.25			
			13.35-	Співи	Співи	Співи
			14.30			

Усього було 4 класи, а також підготовчі класи для старших і менших дітей. У підготовчих класах навчали читати і писати за звуковим методом. У першому класі вивчали Закон Божий, російську мову, арифметику; у другому класі (крім вищезазначеного) географію; у третьому – російську мову, російську історію і геометрію. Всі учні займалися гімнастикою і церковним співом. Такі предмети, як географія, фізика, технологія металів і дерева, природознавство, відомості з законодавства вивчалися тільки в спеціальному чоловічому відділенні.

В чоловічому відділенні навчалися столярній, токарній справі, в жіночому відділенні вчили шити і в'язати. Навчання ремеслу починалося з 12 років. В 1886 році чоловічі та жіночі навчальні класи були об'єднані і теоретичний курс навчання проходив разом, окремо займалися лише в майстернях.

У 1898 році в училищі вже навчалось 206 осіб, з них 76 хлопчиків. Вводиться викладання креслення і малювання. Вимоги до рівня підготовки учнів, якості засвоєння знань і ремесел були високі. Так, у 1898 році із 141 учня за лишено на другий рік 27 осіб. Оцінювали знання за п'ятибальною системою за чверть, а в кінці навчального року ставилася підсумкова оцінка [5; Оп. 1; Спр. 1; Арк. 12].

З 13 січня 1905 року в Єлисаветградському безкоштовному ремісничо-грамотному училищі було знову відкрито спеціальне чоловіче відділення і при ньому навчальна майстерня. Основним завданням спеціального відділення була підготовка керівників для навчальних ремісничих відділень, які відкривалися в селах для підняття матеріального добробуту населення [6; Оп. 1; Спр. 7; Арк. 59-62].

В спеціальне чоловіче відділення приймалися діти всіх станів з 12 до 14 років за екзаменами за програмою міських початкових народних училищ. Діти, які закінчили освітній курс у безкоштовному ремісничо-грамотному училищі, а також у міських початкових народних училищ, церковно-приходських школах і однокласних єврейських училищах приймалися в перший клас без екзаменів і при вступі складали лише конкурсний іспит з російської мови і арифметики на спільних засадах з вступниками, котрі отримали домашню початкову освіту.

Термін навчання був 5 років, з них 4 роки – заняття в навчальних класах і майстернях, а на п'ятому році проводилися лише практичні заняття. Протягом перших чотирьох років учні займалися від 8-ми годин ранку до 12-ти години в навчальних класах, а з 14-ої до 18-ої години займалися в майстернях училища. В навчальних класах викладали: Закон Божий, російську мову, арифметику, геометрію, вітчизняну історію, географію, механіку, фізику, технологію металів і дерева, природознавство, дітям давали початкові знання законодавства. Викладання навчальних предметів відбувалося відповідно до програм,

складених виконавчим комітетом на отримання звання вчителя початкових училищ.

В навчальних майстернях дітей навчали слідуючим ремеслам: столярному, токарному, різьбі по дереву, слюсарно-ковальській справі. Для кожного учня був обов'язковим вибір якогось ремесла. Викладання зазначених предметів відбувалося таким чином, щоб учні отримали можливість застосовувати їх на практиці за місцем проживання.

Після закінчення повного п'ятирічного курсу згаданого відділення ви пускникам надавалася можливість скласти іспити на звання вчителя початкових училищ. Випускникам видавався відпо відний атестат про закінчення загальноосвітнього і ремісничого відділення, а також грошова допомога на початкове облаштування із відсотків відрахувань від продажу учнівських виробів.

Здібні, але бідні учні за сприяння товариства зараховувалися до училища з повним утриманням за рахунок товариства, або їм видавалась стипендія.

Для вирішення питань, що стосувалися навчальної частини була створена училищна рада, яка збиралася не менше ніж раз в місяць. Вона складала програми з предметів і розподіляла вивчення предметів по класам, призначала перевідні та випускні екзамени, призначала нагороди кращим учням, складала щорічні звіти про результати навчання.

В училищі, як свідчать численні архівні документи, навчальний процес було поставлено досить добре, і училище за своїм типом, програмами, майстерністю викладачів, цілеспрямованістю, демократичністю, було єдиним таким ремісничо-грамотним училищем не тільки в Єлисаветграді, а й у всій Росії.

За статутом 1864 р., на місці колишніх повітових шкіл з'явилися прогімназії, а за Положенням 1872 р., більшу частину повітових шкіл було реорганізовано в міські. Відкрилися чоловічі та жіночі гімназії, реальні й комерційні училища. Перше земське реальне училище почало працювати в Єлисаветграді в 1870 р. за сприяння Земства Єлисаветградського повіту і на основі складеного ним проекту, а також враховуючи необхідність у такому навчальному закладі, як для мешканців Єлисаветградського так і Олександрійського повітів було відкрито в м. Єлисаветград «Земське чоловіче семикласне училище першого розряду». Датою організації училища може вважатися 01.07.1870 р. так як з цього числа почалися засідання педагогічної ради училища, а з 03.08.1870 року почалися вступні екзамени і лише 31.08.1870 р. було урочисте відкриття училища. Училище було приватним навчальним закладом і утримувалося за рахунок Земств. Спочатку в ньому було три перших класи. За сприяння Єлисаветградського Земства в 1878 році був прийнятий перший устав

Єлисаветградського земського реального училища, згідно якого учні училища, закінчивши повний курс навчання, могли вступати у вищі спеціальні училища, склавши іспити і отримавши атестати про закінчення училища. Згідно уставу Єлисаветградське земське реальне училище знаходилося у відомстві попечителя Одеського навчального округу, а з 20 жовтня 1882 року училищу були надані права урядових реальних училищ і увійшло в відомство Міністерства народної освіти.

В училищі навчалися діти всіх станів. На 1 січня 1893 року загальна кількість учнів у Єлисаветградському земському реальному училищі становила 264 особи, в 1894 — 266, в 1895 — 289, в 1896 — 291. У 1896 році за місцем проживання батьків учнів у м. Єлисаветграді та в його околицях в училищі навчалось 192 особи (66 %), Єлисаветградського повіту — 53 особи (18,2 %), других повітів Херсонської губернії — 16 (5,5 %), інших губерній — 30 (10, 3 %). На основі вищезазначених даних можна прийти до висновку, що училище знаходилося користувалося попитом у населення і бажання отримати в ньому освіту було достатньо великим [4; Оп. 1; Спр. 3; Арк. 4].

Курс навчання з окремих предметів цілком відповідав навчальним планам і приблизним програмам предметів, які викладалися в реальних училищах підпорядкованих Міністерству народної освіти.

В 1 клас училища приймалися діти з 10 років, які вміють читати і писати російською мовою, які знають основні молитви та основні арифметичні дії. У всі наступні класи приймалися учні, котрі мали відповідні знання.

В Єлисаветградському земському реальному училищі викладалися такі предмети: Закон Божий, російська мова з церковнослов'янською та словесністю, історія, географія, чистописання, математика (алгебра, геометрія, тригонометрія), хімія, фізика і космографія, анатомія, креслення, німецька та французька мови. До числа навчальних предметів належали також співи, малювання та гімнастика для бажаючих. Навчальний процес проходив протягом навчального року за виключенням вихідних і святкових днів, зимових (два тижні) і літніх (шість тижнів). В кожному класі навчалось не більше 40 учнів, а якщо виникала необхідність з дозволу повітового земства відкривалися паралельні класи. За бажанням батьків за додаткову плату вихованці могли навчатися музиці і танцям. Випускникам училища також давалися початкові уявлення про державний устрій, про основні закони імперії, про головні цивільні та кримінальні закони. В реальному училищі були кабінет фізики, хімічна лабораторія, кабінет природничих наук, історико-географічний і археологічний музеї, бібліотека.

При училищі існували вечірні класи малювання та креслення. Заняття в вечірніх класах відбувалися щодня, з 17 до 20 години були

заняття з ліплення орнаментів із воску та глини, крім того у святкові та вихідні дні проводилися заняття з живопису. З 20-22 години відбувалися заняття в класах для креслення. Вечірні класи малювання та креслення користувалися попитом у населення, в 1895 році всіх учнів у класах було 104, з них учнів з Єлисаветградського земського реального училища – 15, з класичної гімназії – 8, з духовного училища – 2, учениць жіночої гімназії – 3, ремісників – 40, любителів – 36.

З 1874 р. на кошти училища була організована метеорологічна станція, мета якої була виявлення кліматичних особливостей місцевості і визначення коливань температури. Метеорологічна станція при земському реальному училищі видавала довідки приватним особам і різним підприємствам з необхідними їм метеорологічними спостереженнями. Керівниками станції були вчителі даного реального училища. В такому вигляді училище проіснувало до 1919 року. Згідно з Постановою єдиної трудової школи Наркомі Освіти РРФРР від 30.10.1918 р. і з встановлення радянської влади реальні училища були реорганізовані в єдині трудові школи.

Теоретичні засади та практичний досвід навчально-виховної роботи в гімназійних закладах центрального регіону в другій половині XIX - початку XX ст. може бути використаний для оптимізації роботи в сучасних середніх навчальних закладах. Разом з тим, проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективи дослідження проблеми полягають, на наш погляд, у вивченні змісту навчально-виховного процесу у середніх професійних навчальних закладах (комерційних, духовних училищах) протягом досліджуваного періоду, а також інших середніх навчальних закладах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А.М., 2008. – 406 с.
2. Богуславский М.В. Реформы российского образования XIX-XX в. как глобальный проект. // Вопросы образования. - №23. – 2006. – С. 7.
3. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 369, Оп. 1. – Спр. 1, Спр. 38.
4. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 60, Оп. 1. – Спр. 1., Спр. 4.
5. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 61, Оп. 1. – Спр. 1., Спр. 4.
6. Систематический свод постановлений Елисаветградского уездного земского собрания за 1865-1895 годы. Сост Е. И. Борисов. – Елисаветград, 1895. – 247.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоненко Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження розвитку освіти й педагогічної думки в центральному регіоні України у XX столітті.